

რუსთველის ეგრეთ წოდებული არმოღწეული თხზულებების შესახებ

საბუთიანია გავრცელებული შეხედულება, რომ რუსთველი არ უნდა ყოფილიყო მარტოოდენ ვეფხისტყაოსნის ავტორი. მაგრამ მის სხვა ნაწერებს ჩვენ დრომდის არ მოუღწევია. მეტნაკლება საფუძვლიანობით რუსთველს მიაწერენ სხვადასხვა ხასიათის რამდენიმე ნაწარმოებს. როგორც ვიცით, ნ. მარი აიგივებდა რუსთველსა და ჩახრუხაძეს. ამის კვალობაზე რუსთველი მიჩნეული იყო სახოტბო ლექსთა კრებული „თამარიანის“ ავტორად¹. საბუთად მარი იყენებდა ვეფხისტყაოსნის პროლოგის ტექსტს (19, 1):

ჩემი აწ ცანით ყოველმან, მას ვაქებ, ვინცა მიქია.

თავისი უწინდელი ოდები რუსთველს პირდაპირ აქვს დამოწმებული პროლოგის მეოთხე სტროფშიო:

თამარს ვაქებდეთ მეფესა სისხლისა ცრემლ-დათხეული,
ვთქვენი ქებანი ვისნი მე არ-ავად გამორჩეული.
მელნად ვიხმარე გიშრის ტბა და კალმად მე ნა რსეული,
ვინცა ისმინოს, დაესვას ლახვარი გულსა ხეული.

ნ. მარს აღარაფერი უთქვამს ოდების თაობაზე, როდესაც ვეფხისტყაოსნისა და თამარიანის ავტორები ერთმანეთს ორი საუკუნის მანძილით დააშორა.

¹ Древнегрузинские описцы, ТР, IV, 1902, გვ. 56—58; შდრ. იუსტაბუღაძე, ვეფხისტყაოსნის 22-ე გამოცემის შესავალი წერილი, გვ. XIII.

ნ. მარის მოსაზრება განავითარა პ. ინგოროყვამ. იგი ცდილობს დაამტკიცოს, თითქო ვეფხისტყაოსნის პროლოგით საგულგებელი ქებანი ყოფილა პოემა-რომანი, „ისეთივე ფორმის ნაწარმოები, როგორიცაა ვეფხისტყაოსანი“. პოეტის ამ ადრინდელ ნაწარმოებს საბედისწერო როლზე შეუსრულებია მისი ავტორისათვის. მკვლევარი ადრე ამბობდა, ვითომც „ქებანი“ გამოხატავდა მანიქეურ იდეებს, რის გამოც ორთოდოქსალურ საზოგადოებას დაუწყია პოეტის დევნა, გაუძევებია იგი სამშობლოდან, ხოლო თვითონ პოემა-რომანი მოუსპია². ვეფხისტყაოსანი უცხოეთშია დაწერილი, „რუსთველის დევნილებაში ყოფნის დროს“.

ბოლო დროს პ. ინგოროყვამ შეარბილა რუსთველის მანიქეველობის თეორია. მართალია, იგი ახლაც თვლის, რომ „ქებანი“ უნდა ყოფილიყო ვეფხისტყაოსნის „ფორმის“ ნაწარმოები³, მაგრამ აღარაფერს ამბობს მის მანიქეურ ხასიათზე. პოეტის დევნის თაობაზე მკვლევარი მხოლოდ შენიშნავს: „უნებლიეთ იბადება ეჭვი, ხომ არ აუკრძალავთ ეს პოემა «ქებანი» ძველადვე, და ხომ არ იყო შოთას განდევნის ერთ-ერთი მიზეზი ამ პოემის გამოქვეყნება?“⁴ შესაფერისადვე შეცვლილია ვეფხისტყაოსნის უცხოეთში დაწერის თვალსაზრისი: „პოემა ვეფხისტყაოსანი შოთას დაუწერია — თუ მთლიანად არა, ნაწილობრივ მაინც — უცხოეთში, დევნილებაში ყოფნის დროს“⁵. შოთა რუსთველის „დევნილებაში ყოფნა“ და ვეფხისტყაოსნის უცხოეთში შექმნა (თუ გინდ „ნაწილობრივ“) ისეთივე საცილობელი ვარაუდებია, როგორც არ-არსებული ნაწარმოების („ქებანი“?) შინაარსობლივ-ჟანრობლივი რაობის განსაზღვრა. შემთხვევითი როდია, რომ თუმცა შ. ნუცუბიძეც ფიქრობს (ვეფხისტყაოსნის პროლოგის მონაცემების კვალობაზე), რომ რუსთველი სამქებრო ჰიმნებს უძღვნიდა თამარს, მაგრამ „в настоящее время мы лишены возможности установить, какого характера были эти гимны“⁶.

² რუსთველიანა, I, 1926, გვ. 283—306; ვეფხისტყაოსნის 1937 წლის საიუბილეო გამოცემის შესავალი წერილი, გვ. XXII—XXV; რუსთველის ეპოქის სალიტერატურო მემკვიდრეობა („რუსთველის კრებული“, 1938, გვ. 12—13).

³ პ. ინგოროყვა, თხზულებათა კრებული, I, თბ., 1963, გვ. 195.

⁴ იქვე, გვ. 216.

⁵ იქვე, გვ. 66, 213, 216...

⁶ Творчество Руставели, 1958, გვ. 220.

რუსთველი უცილობლად უნდა ყოფილიყო დაახლოებული თამარის საკარო წრეებთან, ეგების მას მართლაც ჰქონდა დაწერილი სახოტბო ნაწარმოებნი (ვეფხისტყაოსნის პროლოგი რამდენადმე ამჟღავნებს სახოტბო ტრადიციას). ოღონდ არსაიდან ჩანს, რომ საგულვეტელი თხზულება მაინცდამაინც იყო „ქებანი“ და იგი წარმოადგენდა პოემა-რომანს. თავის ადგილას აღნიშნული გვაქვს, რომ ჩვენი მოსაზრებით, პროლოგის მე-4 სტროფში რუსთველი ლაპარაკობს ვეფხისტყაოსნის შესახებ. მე-4 სტროფი ბუნებრივი ვაგრძელებაა მე-3 სტროფისა. მე-3 სტროფში საგანგებოდ შექმებულია დავით სოსლანი (თუმცა თამარიც არის მოხსენიებული), მეოთხეში კი — საკუთრივ თამარი. ძრითადად მე-4 სტროფშია გამოხატული პოემის მიძღვნა თამარისადმი. რუსთველი მეტაფორული ენით აცხადებს, რომ ვეფხისტყაოსანზე მუშაობის დროს მას მელნად ჰქონდა თამარის გიშერივით შავი თვალების ტბა, ხოლო კალმად თამარისვე ლერწამივით წერწეტი ტანი.

3. ინგოროყვა რუსთველს მიაწერს აგრეთვე რომანს იოსებ მშვენიერზე⁷. იოსების ამბავი ცნობილია ბიბლიით. ბიბლიიდან იგი გადასულია ყურანშიც. იოსებ მშვენიერის (იოსებისა და ზილიხანის) რომანი დამუშავებულია ბევრი აღმოსავლეთელი პოეტის მიერ. განსაკუთრებულად მიღებული იყო ფირდოუსისა (934—1025) თუ ანონიმის და ჯამის (გარდ. 1492) ვერსიები. ე. წ. აღორძინების პერიოდში „იოსებზილიხანიანის“ სხვადასხვა ვერსია უთარგმნიათ ქართულ ენაზე. პირველი ვერსიის თარგმანი შესრულებულია მე-16 საუკუნეში, მეორე თარგმანი ეკუთვნის თეიმურაზ პირველს (1589—1663).

3. ინგოროყვა ამტკიცებს, თითქმის „იოსებზილიხანიანის“ პირველი ქართული ვერსია ცხადყოფს, რომ ეს თემა თავის დროზე დამუშავებული ჰქონია რუსთველს. „იოსებზილიხანიანის“ პირველი ვერსიის უცნობი ქართველი მთარგმნელი მოკრძალებითა და მოწიწებით მიმართავს რუსთველს:

აწ, რუსთველო, გეტხოვები, რომე მამცე ნება თქმისა,
არ გასწყრე და არ ამიკლო, თხოვნა მე მაქვს ამ პოქმისა,

⁷ ვეფხისტყაოსნის საიუბილეო გამოცემის შესავალი წერილი, კვ. XX—XXII; მისივე, შოთა რუსთაველი, 1938, გვ. 9—12; მისივე, რუსთაველის ეპოქის სალიტერატურო მემკვიდრეობა („რუსთაველის კრებული“, 1938, კვ. 13—19); მისივე, თხზულებანი, I, თბ., 1963, გვ. 190—194.

რომე გკადრე უკადრომა დაჯრა თქვენის ნასაქმისა,
თქვენცა იცით, სხვავე არგებს, დასნეულდეს რა აქიმსა⁸.

3. ინგოროყვა განმარტავს: „დაჯრა პირდაპირის მნიშვნელობით ნიშნავს მიწყობას. ხოლო პოეტიკაში „დაჯრა ნიშნავდა ლექსად თქმას... მე-16 საუკუნის პოეტის სიტყვები: «დაჯრა თქვენის ნასაქმისა» — ნიშნავს: «ლექსად თქმა თქვენის (რუსთველის) ნასაქმისა»“. ამის შემდეგ მკვლევარი ამბობს:

„მე-16 საუკუნის ქართველი პოეტი რუსთველს ადარებს განთქმულ ექიმს, რომელიც დასნეულებულა. რუსთაველი სწეულად იმის გამოა წარმოდგენილი, რომ მისი თხზულება იოსებ მშვენიერის ამბავი, დაზიანებულად იყო მოღწეული, ნაწყვეტის სახით იყო გადაარჩენილი. ხოლო თავის თავს მე-16 საუკუნის ეს ქართველი პოეტი ადარებს უბრალო მკურნალს, რომელსაც უხდება უწყამლოს განთქმულ აქიმს რუსთაველს, ე. ი. მოახდინოს რესტავრაცია რუსთველის დაზიანებული ნაშრომისა“⁹.

აღნიშნულთან დაკავშირებით 3. ინგოროყვა იგონებს „ომანიანი“ ნახმარ ტერმინს „ჩამოჯრა“, თვლის, რომ ეს არის „იგივე დაჯრა“ და ნიშნავს „ლექსად თქმას, თხზვას“¹⁰.

ჯერ ტერმინ დაჯრის შესახებ. ს. იორდანიშვილმა საფუძვლიანად გააკრიტიკა 3. ინგოროყვას მოსაზრებანი¹¹, მან გაარკვია, რომ დაჯრა პირდაპირი მნიშვნელობით არ ნიშნავდა მიწყობას და არც პოეტიკაში გულისხმობდა ლექსად თქმას¹². მთავარი მაინც ისაა, რომ არ ჩანს, თითქო უცნობ ქართველ მელექსეს მოუხდენია რუსთველის დაზიანებული პოემის რესტავრაცია. ამ უცნობმა მელექსემ ქართულ ენაზე დამოუკიდებლად თარგმნა XV საუკუნის სპარსელი პოეტის ჯამის (თუ მისი უახლოესი მიმბაძვე-

⁸ გ. ჯაკობია, იოსებ-ზილიხანიანის ქართული ვერსიები, თბ., 1927, სტროფი პირველი.

⁹ შოთა რუსთაველი, თბ., 1938, გვ. 11.

¹⁰ რუსთაველის ეპოქის სალიტერატურო მემკვიდრეობა, (რუსთაველის კრებული, გვ. 15, შენ. 3).

¹¹ რუსთაველის ჩვენამდე არმოდწეული პოემა-რომანის შესახებ, ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, თბ., 1953, გვ. 56—71 (ეს ნაშრომი პირველად დაიბეჭდა „ლიტერატურის მატრიანეში“, თბ., 1942, № 3-4, გვ. 333—340).

¹² იქვე, გვ. 64.

ლის)¹³ „იოსებზილიხანიანის“ ტექსტი. იგივე მთარგმნელი ერთგან კონკრეტულად იმოწმებს თავის სპარსულ წყაროს (9, 1-2):

ეს ამბავი ადრინდელი ცოტა ვპოვე დანარჩომი,
ქართულადა გარდავთარგმნე სპარსულადა მუნ ნათქომი.

მოყვანილი ნაწყვეტიდან ვგონებ ცხადი ხდება, რომ უცნობ მელექსეს ქართულად გადმოუღია სპარსულად ნათქვამი თხზულება. მკვლევარი ასკვნის: „ეს ამბავი ადრინდელი ცოტა ვპოვე დანარჩომი“ ქართულად მოღწეულ ნაწყვეტს გულისხმობსო. კონტექსტი არ ამართლებს ამ ვარაუდს. უცნობ მწიგნობარს ქართულად უთარგმნია, „სპარსულადა მუნ ნათქომი“ ამბავი, ე. ი., მას სპარსული ამბავი უპოვნია¹⁴. ეს მწიგნობარი მის მიერ ნათარგმნი პოემის დასაწყისშიც თხოვს რუსთველს ამბის გამოთქმის ნებართვას (8, 1-3):

შენთა ხელთ არის, რუსთველო, საბელი ყვევლთა ხელისა,
წომცენ ნებანი, გამოვთქვა ამბავი ამა ტრელისა,
იოსებ შვენიარისა, ზილიხას სანატრელისა.

უცნობი ქართველი მწიგნობარი ასე დაბეჯითებით იმიტომ ითხოვს რუსთველისაგან „გამოთქმის“ ნებართვას და მას არაჩვეულებრივი მოწიწებით ეპყრობა, რომ რუსთველს თვლის ქართული პოეზიის დიდ ავტორიტეტად, ბაძავს ბევრ რამეში, იმეორებს რუსთველური პოეტიკის რიგ დებულებას, იმოწმებს რუსთველის გმირებს, იყენებს რუსთველის პოეტურ საზომს, სესხულობს რუსთველის ზოგიერთ გამოთქმას და ა. შ.

ყოველ შემთხვევაში, გადაწყვეტით შეიძლება ითქვას, რომ უცნობი ქართველი მელექსის ტექსტი რესტავრაციის ნაკვალევს არ ატარებს და, მაშასადამე, მის ლიტერატურულ მოღვაწეობას საერთო არა უნდა ჰქონდეს რა რუსთველის ვითომც სავარაუდებელი ნაწარმოების განახლებასთან.

ჯერ კიდევ 1873 წელს გამოქვეყნებულ თავის ნაშრომში „О грамматической литературе грузинского языка“ (Санктпетербург),

¹³ როგორც ფიქრობს ა. გვახარია (იოსებზილიხანიანის ქართული ვერსიების სპარსული წყაროები, თბ., 1958, გვ. 113—145).

¹⁴ თუ დავუშვებდით, რომ „ამბავი ადრინდელი“ გულისხმობს ქართულ სინამდვილეს, მაშინ სავარაუდებელი იქნება ბიბლიის ტექსტი. „იოსებზილიხანიანის“ მეორე ქართული ვერსიის ავტორ-მთარგმნელი თეიმურაზიც შენიშნავს: მათ საქმესა საღმრთო წიგნი, მოკლედ ამბობს დაბადება (308, 1).

პროფ. ალ. ცაგარელმა მიაქცია ყურადღება იმ გარემოებას, რომ ანტონ კათალიკოსი ერთგან „დრამატიკაში“ იმოწმებს შოთა რუსთაველის ტექსტს, ამოღებულს თამარის ისტორიიდან¹⁵. ალ. ცაგარლის ეს შენიშვნა თითქმის შეუმჩნეველი დარჩა. უკანასკნელ დროს ამ საკითხს საგანგებოდ შეეხო ილია აბულაძე¹⁶. მას მოჰყავს „დრამატიკიდან“ ანტონის ვრცელი ამონაწერი, სადაც სხვა ცნობილ უცხოელ და ქართველ ავტორებთან ერთად დასახელებულია შოთა რუსთველი „გამომთქმელი მეფის თამარის ცხოვრებისა“¹⁷. სხვა ადგილას ანტონს ცალკე სათაურით გამოუყვია „წერილთაგან შოთასთა, რომელ აღწერა ცხოვრებაი მეფის თამარისა“. ილ. აბულაძეს გამოქვეყნებული აქვს ანტონის მიერ მოხმობილი ციტატი დასახელებული ნაწარმოებიდან¹⁸. აი ეს ციტატიც:

„არა მოაკლდა შთაზიდვასა შინა საბლისასა¹⁹, არამედ მეტად დამდაბლებულმან გონიერისა გონებისაგან იყოვლისფერა გარემოდ, რაითა მოქცევი თვისი მარტიობით იხილვოს გუარსა შინა ანაგისასა შეუყოფელად ვნებათა“.

ილია აბულაძის გამოკვლევის თანახმად, მოყვანილი ნაწყვეტი არ მოიპოვება არც მარიამ დედოფლისეულ ქართლის ცხოვრებაში და არც თამარის მეორე ისტორიკოსის ტექსტის ცნობილ ნაწილში. ანტონისეული ციტატი შემოუნახვს მხოლოდ ქართლის ცხოვრების ვახტანგისეულ რედაქციას. ილია აბულაძეს უმართებულოდ მიაჩნია ალ. ცაგარლის მხრივ ხელაღებით უარყოფითი დამოკიდებულება ანტონის მოწმობის მიმართ შოთა რუსთველისადმი მიწერილი ტექსტის სტილის რიტორიკულობის გამო. ჩვენც იმ აზრისა ვართ, რომ თუმცა საცილობელი ტექსტი მართლაც ძლიერი ენაწყლიანობის ბეჭედს ატარებს, მაგრამ მხოლოდ ამის გამო არ შეიძლება თავისთავად ძვირფასი ცნობის შეუფასებლობა და უყოყმანოდ უკუგდება. საზოგადოდ, შესაძლებელია ერთი და იმავე ავტორის ერთი ჟანრის, ერთი ტიპის ნაწარმოები ერთი სტილით იყოს დაწერილი, ხოლო მეორე ჟანრის, მეორე ტიპისა — განსხვავებული სტილით.

¹⁵ დასახელებული ნაშრომი, გვ. 99.

¹⁶ ცნობა შოთა რუსთაველის ისტორიული თხზულების შესახებ, „ენიკის მოამბე“, 1938, III, გვ. 201—207.

¹⁷ იქვე, გვ. 203.

¹⁸ იქვე, გვ. 204.

¹⁹ გამომცემელი აქ ურთავს: „თამარიო განმარტავს ქვემოთ ანტონი“.

ამის თვალსაჩინო მაგალითს გვაძლევს სულხან-საბა ორბელიანის ლიტერატურული მემკვიდრეობა²⁰.

საინტერესოა ივ. ლოლაშვილის ნარკვევი „რუსთაველი და თამარის ისტორიკოსთა ვინაობის პრობლემა“ (თბილისი, 1961, გვ. 86). „დრამატიკაში“ ანტონს მაღალსიტყვაობის ნიშნულებად დამოწმებული ჰქონია თორმეტი ავტორის თოთხმეტი ციტატი. ყველა ციტატი სწორად ყოფილა მოყვანილი, ანტონისეული „ამონაწერები დედნებს ზუსტად ემთხვევა“ (გვ. 12—16). საქმის ასეთი ვითარება ივ. ლოლაშვილს უფლებას აძლევს ირწმუნოს ანტონის იმ ციტატის ავთენტურობაც, რომელიც დამოწმებულია „წერილთაგან შოთასთა“. მკვლევრის მოსაზრებით, შოთა რუსთველს შეუთხზავს „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“, ანუ თამარის პირველი ისტორია. თავის მხრით, ამაში უნდა შედიოდესო თამარის ისტორიის ის ტექსტი („ბოლოსიტყვაობა“), რომელსაც შემოუნახავს ანტონისეული ციტატი. ივ. ლოლაშვილი ცდილობს ენობრივ-სტილბრივი ანალიზის საშუალებით დაასაბუთოს „ისტორია-აზმანთა“ და ვეფხისტყაოსნის ტექსტობრივი ნათესაობა. ივ. ლოლაშვილის ზოგი მოსაზრება იწვევს სერიოზულ ეჭვებს. მკვლევრის ფიქრით, ვეფხისტყაოსნის პროლოგი მართლაც უნდა ჰგულისხმობდეს სახოტბო ნაწარმოებს, „იქნებ ქ ე ბ ა ნ ი შოთამ პროზაულად დაწერაო“ (გვ. 9). ამ პროზაულ ქებად თითქო ის თვლის თამარის პირველ ისტორიას („ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“). ხოლო ამ ისტორიის ნაწილია — ლოლაშვილის გამოკვლევის თანახმად — ის „ბოლოსიტყვა“, რომელიც მ ო გ ვ ი თ ხ რ ო ბ ს თ ა მ ა რ ი ს გ ა რ დ ა ც ვ ა ლ ე ბ ი ს ა მ ბ ა ვ ს. კი, მაგრამ, მაშინ რა ვუყოთ ვეფხისტყაოსნის პროლოგს? ეს პროლოგი შეიცავს ცოცხალი თამარისა და ცოცხალი დავით სოსლანის ქებას. ამიტომ უფრო ლოგიკურია მიხ. წერეთლის მიერ საეგებიოდ წარმოდგენილი მოსაზრება, რუსთველი ხომ არ უნდა მივიჩნიოთ „ისტორიათა და აზმანთა“ პირველი ნაწილის ავტორად²¹ (თამარის ისტორიის ეს ნაწილი თამარისა და დავით სოსლანის სიცოცხლეშია დაწერილი).

²⁰ კ. გრიგოლია კატეგორიულად უარყოფს თამარის მეორე ისტორიის ავტორად შოთა რუსთველის მიჩნევის შესაძლებლობას (თამარის მეორე ისტორიკოსის ვინაობისა და მისი თხზულების დათარიღებისათვის, თუშ, 108, 1964, გვ. 363—364).

²¹ *Revue Kartvelologie*, VIII—IX, № 34—35, პარიზი, 1960, გვ. 63.

აღნიშნული გარემოებანი უთუოდ აძნელებს აღძრული საკითხის დადებითად გადაჭრის შესაძლებლობას. ანტონის მოწმობათავისთავად დიდად მნიშვნელოვანი ფაქტია და ანგარიშგასაწევი ლიტერატურული დოკუმენტი.

შოთა რუსთველს დავით ჩუბინაშვილმა მიაწერა ორი იამბიკო: ხუთსტროფიანი „ცასა ცათასა“ და შვიდტაეპოვანი „ქალწულებრივთა სისხლთა“²². პირველი, უფრო ვრცელი იამბიკო („ცასა ცათასა“) ავტორის დაუსახელებლად მოიპოვება თამარის ისტორიაში²³. საეჭვოა, რომ ამ სასულიერო ლექსების ავტორი ყოფილიყო შოთა რუსთველი.

დიდად საყურადღებოა შემდეგი გარემოება: 1942 წელს ქალაქ მარსელში გამოვიდა ფრანგულ ენაზე ორიენტალისტის ფრანც ტუსენის (Franz Toussaint) წიგნი „სიყვარულისა და ომის ისლამური სიმღერები“ (*Chants d'amour et de guerre de l'islam*). წიგნში შესულა სხვადასხვა ისლამური ქვეყნის პოეტთა ლექსების ფრანგული პროზაული თარგმანები. ტექსტები ნათარგმნია არაბულიდან. წიგნში არის სპეციალური განყოფილება „საქართველოს სიმღერები“ (გვ. 147—150). აქ მოთავსებულია ოთხი ავტორის თითო ლექსი. ეს ავტორებია: თავადი ზ უ მ ე ლ ი (*prince Zoumali*) — ვარდი (*la rose*), შ ა ვ თ ე ლ ი (*Chavtali*) — დაბრკოლება (*l'embarras*), რ უ ს თ ა ვ ე ლ ი (*Roustoval*) ვეფხის [ლეოპარდის] ტყავი (ნაწყვეტი) — *La peau de léopard (extrait)*, ანონიმი (*Anonyme*) — ღამე (*Nuit*).

ტუსენის წიგნის ქართული მასალები ფრანგულიდან ქართულად გადმოთარგმნა და საინტერესო ნარკვევითურთ გამოაქვეყნა მიხეილ მ ა მ უ ლ ა შ ვ ი ლ მ ა²⁴. მ. მამულაშვილი იმოწმებს ტუსე-

²² ქართული ქრისტომატია, II, 1860, გვ. 243—244 (ქრესტომატიის პირველ გამოცემაში პირველი იამბიკო გამოქვეყნებულია უავტოროდ). ეს იამბიკოები გადაბეჭდა კ. ჭიჭინაძემ (შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, კ. ჭიჭინაძის რედაქციით, გამოკვლევით და შენიშვნებით, თბ., 1934, გვ. 273), თუმცა იმათს რუსთველურობაში მას ეჭვი შეაქვს (გვ. 271).

²³ ქართლის ცხოვრება, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, II, თბ., 1959, გვ. 74—75.

²⁴ რუსთაველის უცნობი ლექსი (ეურნ. „დროშა“, 1959, № 11, გვ. 10—11); იხ. აგრეთვე ს. ფირცხალავას საინფორმაციო ხასიათის წერილი „რუსთაველის უცნობი ლექსები არაბულ ენაზე“ (გაზ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“ (9.1.49).

ნის მონათხრობს (ამის თაობაზე წიგნში არაფერია თქმული), რომ ქართული ლექსები მას ამოუღია აბულ-ფარაჯის ლექსთა არაბული კრებულიდან, რომელიც ქაიროს უნივერსიტეტის წიგნთსაცავში ინახებაო. ქართველ ავტორთა სახელწოდებანი რამდენადმე დამახინჯებულია (რაც, იქნებ, არაბული დაწერილობის თავისებურებამ გამოიწვია), მაგრამ შავთელისა და რუსთველის სახელები ცილობას არ იწვევს. თავადი ზუმელი ჩვენი მწერლობისათვის უცნობია, ალბათ, ამის სახელწოდება ძალზეა დამახინჯებული. ტუსენის კრებულის არც ერთ ქართულ ლექსს ჩვენ არ ვიცნობთ. საკვირველი ისაა, რომ ისლამური სიმღერების წიგნში მოხვედრილია ქრისტიანული ქვეყნის ავტორთა რამდენიმე ლირიკული ლექსი, თუმცა ქართული ლექსები რომ მუსლიმანურ (სპარსულ-არაბულ) სამყაროში გავრცელებულიყო, ეს ბუნებრივად გვეჩვენება. რუსთველის ლექსს „ვეფხის ტყავი“ რქმევია, იგი ნაწყვეტიაო. ვეფხისტყაოსნის ტექსტთან ამ ნაწყვეტს საერთო არაფერი აქვს. ისე კი „ვეფხის ტყავი“ ძლიერ შთაბეჭდილებას ტოვებს მძაფრი ლირიზმით და სატრფიალო მგზნებარების ძალით. ფრანც ტუსენის წიგნის „ქართული სიმღერების“ ისტორია და რაობა მეცნიერულად უნდა გავიკვიროს ქართველი არაბისტების სკოლამ, რომელსაც ჩვენი შესანიშნავი არაბისტი გიორგი წერეთელი მეთაურობს.